

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертаційну роботу Булгакової Олени Юріївни

**«Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора психологічних
наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія**

Дисертаційна робота Булгакової Олени Юріївни є системним викладом результатів, що розв'язують важливу наукову проблему – формування в студентів психологічної готовності до ефективної взаємодії з іншими людьми. Актуальність досліджуваної проблеми впливає із вимог сучасної суспільної практики до особистісної та професійної компетентності фахівця, яка ґрунтується на його здатності знаходити адекватні комунікативні рішення, використовуючи як засвоєнні знання, уміння та навички, так і власний творчий потенціал. Її актуальність зумовлена також і необхідністю у системному теоретичному висвітленні явищ, які у той чи інший спосіб пов'язані із здатністю особистості до конструктивних інтерактивних відносин у соціумі.

Виходячи із розуміння соціальної взаємодії як складного багатоаспектного інтегративного феномену, що має ознаки статусно-рольових і міжособистісних взаємин, які відбуваються на тлі відтворення суб'єктами взаємодії опанованого соціального, особистісного та діяльнісного досвіду шляхом свідомого вибору відповідних змістовних орієнтирів в інтерактивних ситуаціях, здобувачка створила концептуальну модель психологічної готовності студентів до соціальної взаємодії. Підтверджено також положення про значущість інтерактивних обставин університетського середовища для формування психологічної готовності студентів до соціальної взаємодії, що відбувається за ознаками процесу адаптації до статусно-рольових та міжособистісних стосунків. Розроблено та апробовано систему підвищення психологічної готовності студентів до соціальної

взаємодії в навчальному середовищі вищого навчального закладу. У цьому, насамперед полягають наукова новизна та практичне значення рецензованого дослідження.

Зосередимо увагу на тих положеннях дисертації, які визначають її теоретичне значення.

У результаті теоретико-методологічного аналізу проблеми обґрунтовано тлумачення соціальної взаємодії як суб'єктного утворення, що забезпечує результативне функціонування людини у різних ситуаціях життєдіяльності завдяки використанню когнітивно-практичного досвіду особистості, в якому присутня оцінка оточення з огляду на його значущість для здійснення власної суб'єктності і як діяча, і як особистості. Показано, що психологічна готовність до соціальної взаємодії базується на запропонованому авторкою уявленні про соціальну взаємодію як взаємодію Я-суб'єктів у складі Ми-суб'єктів при виконанні спільного завдання.

Одним із постулатів дисертаційної роботи є твердження про діяльність закладу вищої освіти як формувального контексту психологічної готовності студентів до соціальної взаємодії. Дисертантка наголошує на значущості моделі соціальної взаємодії, сформованої у кожного зі студентів під впливом навчально-професійної діяльності в умовах закладу вищої освіти. Результатом такого моделювання є сформовані механізми, необхідні для того, щоб відповідати функціональним вимогам до себе як до діяча та особистості.

Перераховуючи в тексті роботи передумови формування в студентів психологічної готовності до соціальної взаємодії (ділове спілкування, соціальне виховання, соціальне партнерство та проектування, критичне мислення, групові процеси соціалізації, корпоративна культура вишу тощо), авторка доходить висновку про вплив соціального мікросередовища на процеси саморегуляції, адаптації, самовизначення, а також на формування цілеспрямованих наголосів на співробітництві та кооперативній діяльності.

Діяльність викладача як головної фігури у здійсненні навчально-виховної діяльності у закладі вищої освіти висвітлюється із посиланням на такі професійні аспекти, як: загальна та психологічна культура, комунікативність, професіоналізм, особистісна реалізація тощо. Зазначені особливості формують узагальнений образ взаємодії із викладачами, що, у свою чергу, сприяє формуванню поширеної у закладі вищої освіти моделі викладача, стилів педагогічного спілкування з відповідним переносом на образ власного «Я» студента під впливом механізмів ідентифікації та рефлексії. У системі «викладач – студент», особливості якої визначаються статусно-рольовими позиціями соціальних стосунків, вказується на такі явища, як діалогічна, педагогічна, дидактична взаємодія, співробітництво, педагогічне спілкування.

Розглядаючи питання про концептуально-прагматичну основу психологічної готовності до соціальної взаємодії, здобувачка зосереджує увагу на проблемі соціальної взаємодії, представленій у різних теоріях та концепціях з відповідним їх наголосом на соціально-рольових відносинах, і формулює висновок про те, що основною суперечністю соціальної взаємодії є протиріччя у системі «роль – особистість». Вона, власне, і визначає прагматичний простір в університетському бутті студентів, у якому відбувається розвиток їхньої психологічної готовності до соціальної взаємодії.

Стверджуючи провідну роль у формуванні особистості обставин соціумного буття та переносячи цей постулат на процес формування психологічної готовності до соціальної взаємодії, дисертантка звертається до таких опосередкувань, як спрямованість особистості, світогляд, образ світу, образ «Я», особистісні установки, і вказує на дихотомію «образ Я – образ світу» як психологічну основу стратегічної спрямованості, під якою вона розуміє уявлення особи про шукані ідеальні умови, необхідні для розвитку своєї суб'єктної індивідуальності з урахуванням можливостей, відрефлексованих у власній Я-концепції. До таких опосередкувань, належать

також і такі явища, як: індивідуальний стиль діяльності, рівень домагань, мотив досягнення.

Узагальнюючи наведене, О.Ю. Булгакова доходить висновку про психологічну готовність до соціальної взаємодії як сукупності особистісних якостей, необхідних до особистісного самоздійснення згідно із власною стратегічною спрямованістю у різних обставинах соціумного буття.

Стратегічні та тактичні передумови психологічної готовності до соціальної взаємодії розкриваються через такі дихотомії, як актуальне Я – ідеальне Я, актуальне Я – актуальне буття, ідеальне Я – актуальне буття, актуальне буття – ідеальне буття, за якими криються системи ставлень, особистісних смислів, які мають причинно-наслідковий зв'язок із більш-менш вдалою практичною активністю особистості». Робиться висновок про те, що психологічна готовність до соціальної взаємодії реконструює функціональний досвід особистості відповідно до її стратегічної спрямованості.

Психологічні патерни соціумної поведінки авторка вбачає в переживанні особою міри своєї суб'єктності та її орієнтування на домінування-підпорядкування або на дружелюбність-ворожість, і надає характерологічний опис типу особистості, що домінує або підпорядковується, з урахуванням міри опанування культури, рівня розвитку загального та соціального інтелекту та його окремих характеристик (соціальна компетентність, соціальна перцепція, розуміння людей тощо).

У результаті емпіричного дослідження, в якому було використано як загальновідомі, так й власні методики, було отримано дані про досвід студентів щодо обставин навчально-професійної діяльності, особливості якого демонструють ознаки їхньої психологічної готовності до соціальної взаємодії. Встановлено значущість просторових, соціономічних, комунікативних, культуральних аспектів соціальної взаємодії в закладі вищої освіти на репрезентативній вибірці. Згідно із цими даними, досліджувані студенти є психологічно готовими до: а) реалізації творчого

потенціалу, самореалізації; б) незалежного висловлювання власної думки; позитивного ставлення до оточення; в) ставлення до іншого як до засобу досягнення мети; г) узгодженості спільної роботи з іншими з орієнтацією на власну вигоду.

Вдалим є, на нашу думку, намагання авторки змодельовати психологічну готовність студентів до соціальної взаємодії через характеристики функції Я-суб'єкта, Ми-суб'єкта та Соціумного суб'єкта та відповідних ним особистісних якостей досліджуваних. Визначено особистісні якості, що сприяють формуванню високого рівня психологічної готовності до соціальної взаємодії. За результатами факторного аналізу в групі досліджуваних студентів з високим рівнем психологічної готовності до соціальної взаємодії встановлено такі фактори, як «адаптивність – асертивність», «товариськість – усталеність емоційного переживання», «готовність до подолання невдач – консерватизм».

Тренінгове навчання, спрямоване на стимуляцію усвідомлення та рефлексію змістовно-процесуальних аспектів формувальних вправ, дозволило авторці дійти висновку про те, що рефлексивне ставлення до змісту тренінгових занять та усвідомлення власних особливостей в інтерактивних і комунікативних контекстах сприяють позитивним особистісним змінам, які ведуть за собою формування в людини особливої системи властивостей у складі психологічної готовності особистості до соціальної взаємодії.

Аналіз дисертаційної роботи показує обґрунтованість наукових положень дослідження, вірогідність отриманих результатів, доказовість більшості висновків та узагальнень, що забезпечувались використанням потужної теоретико-методологічної основи, до якої увійшли положення суб'єктного, системного, диференційного та діяльнісного підходів, а також теоретичні уявлення про метахарактеристики індивідуальності та принципи континуально-ієрархічного підходу до структури особистості.

Даючи цілісну оцінку дослідження Олени Юріївни Булгакової, зазначимо, що дисертація є цілісним, ґрунтовним, завершеним науковим дослідженням, виконаним на високому науковому рівні. Теоретичні та практичні результати роботи переконливо мають виразну практичну спрямованість. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли досить повне відображення у змісті автореферату, а також у публікаціях автора, кількість яких відповідає існуючим вимогам.

Поданий у дисертації матеріал, його психологічний аналіз та інтерпретація, вичерпні висновки не викликають заперечень, разом із тим необхідно зупинитися на окремих зауваженнях щодо її змісту.

1. В першому розділі дисертації, в пункті 1.1 «Теоретико-методологічні основи, узагальнення та характеристика основних ознак психологічної готовності особистості» дано докладне узагальнення досліджень з вказаної проблематики, однак робота виграла б, якщо було б надано ґрунтовнішу методологічну основу власних міркувань.

2. Досліджуючи специфіку особливостей психологічної готовності, здобувачка не повною мірою розкриває готовність викладачів до неї, що не прослідковується у 2 розділі, безпосередньо у п.п. 2.3 та 2.4. Це стало б логічним конструктом запропонованої автором системи чинників формування психологічної готовності до соціальної взаємодії в умовах вертикальних стосунків у закладі вищої освіти.

3. Третій розділ дисертаційної роботи занадто переобтяжений аналізом різних наукових підходів щодо феномену соціальної взаємодії, в той час, коли у підрозділі 1.3 феномен психологічної готовності до соціальної взаємодії досить ґрунтовно описаний.

4. Розглядаючи специфіку психологічної готовності в аспекті запропонованої концептуальної моделі, авторка будує власну модель виділяючи в неї чотири компоненти (с. 215). Це «Ціннісна», «Комунікативна», «Соціономічна», «Просторова». Однак «Соціономічна» складова є, на нашу думку, недостатньо аргументованою за змістом.

Втім наявні в роботі недоліки принципово не знижують якість дисертаційного дослідження, яке можна розцінювати як завершену наукову працю з можливістю практичного застосування її результатів. Дисертаційна робота О. Ю. Булгакової є актуальним дослідженням, має теоретичну та практичну значущість, містить нові науково обгрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему психологічної готовності особистості майбутнього фахівця до соціальної взаємодії.

На підставі зазначеного вище можна зробити загальний висновок, що дисертаційна робота «Психологічна готовність студентів до соціальної взаємодії» є завершеною самостійною працею, в якій отримані нові науково обгрунтовані теоретичні та емпіричні результати, що є суттєвими для розвитку педагогічної психології, зокрема психології вищої школи. Робота відповідає вимогам п. 10 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24. 07. 2013 № 567, а її авторка, Булгакова Олена Юріївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук зі спеціальністю 19.00.07 - педагогічна та вікова психологія.

Офіційний опонент

дійсний член НАПН України,

доктор психологічних наук, професор

Н. В. Чепелева

